

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.47>

KRYMINALISTYCZNE PODSTAWY POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO W SPRAWIE NIELEGALNEGO KORZYSTANIA Z ELEKTRONICZNYCH MASZYN CYFROWYCH: W KWESTII CHARAKTERYSTYKI TOŻSAMOŚCI PRZESTĘPCY

Oleksandr Volkov

*kierownik Sektora Głównego Biura Śledczego
Narodowej Policji Ukrainy (Kijów, Ukraina)
ORCID: 0000-0001-7793-2523
oleksandrvolkov@ukr.net*

Adnotacja. Autor ujawnił treść i istotę tożsamości przestępcy, który popełnia przestępstwa w zakresie nielegalnego korzystania z elektronicznych maszyn cyfrowych, podał wyczerpujące cechy strukturalne odpowiedniej kategorii kryminalistycznej i zaproponował nowe wyraziste cechy, które go charakteryzują. Uzasadnione jest, że osoba popełniająca przestępstwa w zakresie nielegalnego korzystania z elektronicznych maszyn cyfrowych ma płeć żeńską, ale głównie męską, charakteryzującą się ogólnie wysokim poziomem zdolności intelektualnych, a także rozumie w szczególności działanie elektronicznych maszyn cyfrowych. Odpowiednia wiedza daje takiej osobie pewność, że jest bezkarna, i przez pryzmat narcystycznego typu zachowania przyczynia się do dalszego ignorowania społeczno-prawnych postaw społeczeństwa w tej dziedzinie. Ponadto znajomość odpowiedniej sfery, z punktu widzenia motywów chuligańskich, umożliwia inwazję na przestrzeń osobistą innych osób, a także kultywuje takie zachowanie w oczach innych.

Słowa kluczowe: kryminalistyka, złośliwe oprogramowanie, złośliwe środki techniczne, sposoby popełnienia, proces karny, postępowanie przygotowawcze, sytuacje śledcze i programy czynności śledczego.

CRIMINAL PRINCIPLES OF CONDUCTING A PRE-JUDICIAL INVESTIGATION INTO THE ILLEGAL USE OF ELECTRONIC COMPUTING MACHINES: ON THE QUESTION OF THE PERSONAL CHARACTERISTICS OF THE CRIMINAL

Oleksandr Volkov

*Head of the unit of the Main pre-trial proceedings Department
of the National Police of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
ORCID: 0000-0001-7793-2523
oleksandrvolkov@ukr.net*

Annotation. The author revealed the content and essence of the person of a criminal who commits criminal offenses in the field of illegal use of electronic computing machines, provided comprehensive structural characteristics of the relevant criminalistic category and proposed new distinctive features characterizing him. It is substantiated that a person who commits crimes in the field of illegal use of electronic computing machines is female, but mostly male, is characterized by a high level of intellectual abilities in general, and also knows how to operate electronic computing machines, in particular. Relevant knowledge gives such a person confidence in his impunity and, through the prism of narcissistic type of behavior, contributes to further ignoring the socio-legal attitudes of society in the specified area. In addition, knowledge of the relevant field, from the point of view of hooligan motives, enables the invasion of the personal space of other persons, and also cultivates such behavior in the eyes of others.

Key words: forensics, malicious software, malicious technical means, methods of committing, criminal process, pre-trial investigation, investigative situations, action programs of the investigator.

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН: ДО ПИТАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

Олександр Волков

*начальник сектору Головного слідчого управління
Національної поліції України (Київ, Україна)
ORCID: 0000-0001-7793-2523
oleksandrvolkov@ukr.net*

Анотація. Автором розкрито зміст і сутність особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення в сфері незаконного використання електронно-обчислювальних машин, надано вичерпні структурні характеристики відповідної криміналістичної категорії та запропоновано нові виразні риси, що його характеризують. Обґрунтовано, що особа яка вчиняє злочини в сфері незаконного використання електронно-обчислювальних машин має жіночу, але переважно чоловічу стать, характеризується високим рівнем інтелектуальних здібностей загалом,

а також знається в роботі електронно-обчислювальних машин, зокрема. Відповідні знання, надають такій особі впевненість в її безкарності та кризь призму нарцисичного типу поведінки сприяють подальшому ігноруванню соціально-правових установок суспільства в указаній сфері. Крім цього, знання відповідної сфери, з точки зору хуліганських мотивів уможливають вторгнення до особистого простору інших осіб, а також культивують таку поведінку в очах інших.

Ключові слова: криміналістика, шкідливі програмні засоби, шкідливі технічні засоби, способи вчинення, кримінальний процес, досудове розслідування, слідчі ситуації, програми дій слідчого.

Актуальність тематики. Права і свободи людини і громадянина в Україні та світі є надзвичайно важливим правничим інститутом. Їх забезпечення та нагляд за дотриманням і процедурами реалізації є обов'язком кожної держави окремо та всього міжнародного співтовариства загалом. Це дає підстави, в умовах інформаційних прогресів стверджувати про те, що з усього кола факторів, що загрожують як стабільності реалізації прав і свобод людини і громадянина так і загальносоціальному правопорядку, найбільш загрозливим є інформаційно-технічна незахищеність суспільства. Одним із векторів такої злочинності є окремий напрям, в умовах якого зловмисники незаконно використовують електронно-обчислювальні машини для досягнення злочинної мети.

Такий вид кримінальних правопорушень, а більш того – вид соціальної протиправної поведінки різко негативно впливає на забезпеченість правами й свободами людини і громадянина всіх членів соціуму, оскільки в такий спосіб, може бути порушене широке коло прав і свобод – наприклад право на конфіденційність, на недоторканість власного майна на особистий простір і багато інших. Саме тому, на нашу думку, додаткового опрацювання потребує питання опрацювання окремих аспектів криміналістичної характеристики досудового розслідування кримінальних правопорушень в сфері електронно-обчислювальних машин.

Водночас, оскільки сама наявність такої електронно-обчислювальної техніки, а також факт її використання в діяльності різних сфер соціуму не є злочинним за своїм змістом, а лише в певних «руках» і за необхідності досягнення злочинного умислу вона може нашкодити, критично необхідним на нашу думку є дослідження такого розділу криміналістичної характеристики, як особа злочинця, що виступає одним із основних її криміналістичних характеристик.

Метою статті є аналіз окремих аспектів криміналістичної характеристики особи злочинця в контексті здійснення досудового розслідування незаконного використання електронно-обчислювальних машин. Така мета, на нашу думку потребує розв'язання дослідницьких завдань, а саме: 1. Аналіз поняття криміналістичної характеристики загалом, а також обґрунтування в його структурі категорії «особа злочинця» та надання змістовних і структурних правничих пояснень з даного питання; 2. Дослідження змісту та сутності категорії «особа злочинця в контексті здійснення досудового розслідування незаконного використання електронно-обчислювальних машин»; 3. На підставі отриманих результатів узагальнити уявлення про криміналістичну характеристику особи злочинця в контексті здійснення досудового розслідування незаконного використання електронно-обчислювальних машин.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним використанням електронно-обчислювальних машин.

Предметом дослідження є криміналістична характеристика особи злочинця в контексті здійснення досудового розслідування незаконного використання електронно-обчислювальних машин.

Виклад основного матеріалу статті. Питання визначення особи злочинця в системі криміналістичної методики здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень перш за все розглядається кризь призму ефективізації основних процесів у відповідних аспектах. Водночас, наразі в наукових колах не достатньо дослідженими є питання надання характеристики особі злочинця в сфері використання електронно-обчислювальних машин, що й зумовлює актуальність відповідного напрямку в наукових дослідженнях.

Наприклад, А.В. Старушкевич визначає, що криміналістична характеристика злочинців – це певним чином упорядкована сукупність даних (відомостей) про криміналістично значущі ознаки злочинців, які поділяються на групи: виключно криміналістичні ознаки кримінально-правової та кримінологічної характеристик (Старушкевич, 1997: 10).

В.В. Пяковський, Ю.М. Чоноус, А.В. Іщенко та О.О. Алексєєв розглядають її як систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинців, що проявляються в способі і механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі суб'єкта злочину, інших обставинах, закономірним взаємозв'язок, який слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування (Пяковський, Чорноус, Іщенко, Алексєєв, 2015: 430). Таким чином, слід зауважити, що криміналістична характеристика особи злочинця для загальноправового та практичного розуміння методики досудового розслідування злочинців у сфері незаконного використання електронно-обчислювальних машин є надзвичайно важливим елементом, а її сутнісне та практико орієнтоване розуміння дозволить сформувавши правильне уявлення про даний розділ науки, запропонувати новітні підходи до формування вказаних вище методик і оптимізувати весь процес здійснення досудового розслідування.

Закон про кримінальну відповідальність України (далі – КК України) визначає особу, яка вчиняє злочин, в тому числі й комп'ютерний, поняттям суб'єкт злочину. Суб'єкт злочину – це один з чотирьох обов'язкових структурних елементів, що утворюють склад злочину. Суб'єктом злочину визнається фізична, осудна особа, яка до вчинення злочину досягла віку кримінальної відповідальності (Козаченко, Дзейко, Савченко, 2006: 74). Ці положення знайшли своє закріплення у частиною першою статті 18 КК України (Кримінальний кодекс

України, 2001). Відповідно до наукового вчення про такий елемент складу злочину як суб'єкт злочину, останній характеризується такими ознаками: 1) суб'єктом злочину можуть бути тільки фізичні особи; 2) особа, що вчинила злочин, повинна осудною; 3) кримінальна відповідальність настає при досягненні визначеного законом віку. Частиною другою статті 18 КК України визначається поняття спеціального суб'єкту злочину, яким визнається особа, яка окрім ознак загального суб'єкта має ще й інші, притаманні лише їй, ознаки, що безпосередньо вказані у диспозиції статті.

Аналіз суб'єктивних ознак злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку демонструє, що більшість таких кримінальних правопорушень передбачають вчинення їх загальним суб'єктом, тобто фізичною, осудною особою, яка досягла 16-річного віку і лише злочини, передбачені статтями 362 та 363 КК України містять у собі дані, що вказують на спеціального суб'єкта.

В першому випадку це особа, яка має право доступу до інформації, що є предметом злочину, у зв'язку з виконанням нею трудових, службових обов'язків, або наданого власником інформації дозволу і зловживає цим правом, використовуючи надані їй можливості для вчинення заборонених дій.

У другому – особа, яка відповідає за експлуатацію електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електров'язку. Спираючись на кримінально-правову теорію, кримінологією було розроблено поняття особи злочинця.

Особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у ньому особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом (Даньшин, Голіна, Валуйська, 2009: 37).

Тобто, така кримінологічна категорія, як особа злочинця також включає низку елементів, тобто певну кількість різних ознак, властивостей, рис, особливостей. Назвемо декілька з них: 1) соціально-демографічні ознаки; 2) особистісно-рольові властивості; 3) соціально-психологічні якості; 4) риси правової і моральної свідомості; 5) кримінально-правові ознаки особи злочинця.

З їх числа нас буде цікавити лише перша з наведених ознак - соціально-демографічна, оскільки включає до себе такі показники особистості, як стать, вік, освіта, соціальний стан, рід занять, фахова приналежність, сімейний стан, рівень матеріальної забезпеченості, тощо

Специфіка комп'ютерної злочинності на сучасному етапі розвитку інформаційно-технічного прогресу все більше засвідчує «фаховість» злочинців, котрі вчиняють подібні злочини. Це, передусім, пояснюється з однієї сторони загальною доступністю до мереж комп'ютерної інформації, зокрема до програмного забезпечення, а з іншої – наявністю необхідних професійних знань і навичок, які дозволяють користуватися програмним забезпеченням, його розроблювати і змінювати. Саме тому «фаховість» злочинності у комп'ютерній сфері ускладнює процеси розслідування подібних злочинів, протидії їм та профілактики комп'ютерної злочинності.

У літературі таких спеціалістів стали назвати хакерами (злочинці, серед яких існує спеціалізація). Хакери, які займаються крадіжкою інформації з комп'ютерів, комп'ютерних мереж, називаються крєкерами, а особи, які незаконно використовують зі злочинною метою мережі телефонних компаній – фрикерами. Хакерів, які спеціалізуються на крадіжці грошових коштів з використанням комп'ютерних операцій, називають кіберзлочинцями, а осіб, що спеціалізуються на збиранні та торгівлі піратськими програмними засобами – торгашами або піратами (Салтєвський, 2000: 14).

Відомо, що особа злочинця досліджується різними науками. Кримінологічні дослідження обмежуються головним чином тими особливостями людини, які необхідні для використання з метою кримінальної профілактики, попередження злочинів. Характеризуючи особу комп'ютерного злочинця, необхідно відмітити основну ознаку, а саме: в електронну злочинність втягнуто широке коло осіб, від висококваліфікованих фахівців до дилетантів. Правопорушники приходять з усіх сфер життя і мають різний рівень підготовки [7].

Таким чином, наведені криміналістичні та кримінально-правові особливості та категорії дають підстави сформулювати уявлення про те, що вчення про особу злочинця, перш за все в контексті здійснення досудового розслідування указаної категорії кримінальних правопорушень є надзвичайно важливою та корелюється з іншими елементами криміналістичної характеристики, перебуває з ними в тісному зв'язку та слугує фактором при формуванні плану досудового розслідування відповідних кримінальних правопорушень та потребує додаткового дослідження на більш високому науковому рівні.

Висновки. Автором розкрито зміст і сутність особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення в сфері незаконного використання електронно-обчислювальних машин, надано вичерпні структурні характеристики відповідної криміналістичної категорії та запропоновано нові виразні риси, що його характеризують.

Досліджено зміст та сутність криміналістичних засад здійснення досудового розслідування різних видів злочинів загалом і незаконного використання електронно-обчислювальних машин, зокрема. Наведено низку структурних характеристик криміналістичної характеристики особи-правопорушника та визначено їх змістовне навантаження.

Обґрунтовано, що особа яка вчиняє злочини в сфері незаконного використання електронно-обчислювальних машин має жіночу, але переважно чоловічу стать, характеризується високим рівнем інтелектуальних здібностей загалом, а також знається в роботі електронно-обчислювальних машин, зокрема. Відповідні

знання, надають такій особі впевненість в її безкарності та крізь призму нарцисичного типу поведінки сприяють подальшому ігноруванню соціально-правових установок суспільства в указаній сфері. Крім цього, знання відповідної сфери, з точки зору хуліганських мотивів уможливають вторгнення до особистого простору інших осіб, а також культивують таку поведінку в очах інших.

Перспектива подальших наукових пошуків полягає в необхідності якомога більш змістовного дослідження судової практики та слідчих матеріалів, щодо структури досудового розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Біленчук П.Д. Питання соціальної та криміналістичної характеристики комп'ютерного злочинця. *Держава та регіони*. 2001. URL: <http://www.crime-research.org/library/Bilen3.htm>
2. Даньшин І.М., Голіна В.В., Валуйська М.Ю. та ін.; Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.
3. Козаченко І.П., Дзейко Ж.О., Савченко А.В. Кримінальне право України: навчальний посібник. К. КНТ. 2006. 431 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Пясковський В.В., Черноус Ю.М., Іщенко А.В., Алексєєв О.О. та ін.. Криміналістика: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.
6. Салтевський М.В. Основи методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ. Харків: Нац. юрид. акад. України. 2000. 35 с.
7. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. К.: НАВСУ, 1997. 42 с.

References:

1. Bilenchuk, P.D. (2001). Pytannia sotsialnoi ta kryminalistychnoi kharakterystyky komp'uternoho zlochyntsia [The issue of social and forensic characteristics of a computer criminal]. *Derzhava ta rehiony - State and regions*. URL: <http://www.crime-research.org/library/Bilen3.htm>
2. Danshyn, I.M., Holina, V.V., Valuiska, M.Iu. ta in. (2009). Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny [Criminology: General and Special parts]: pidruchnyk. 2-he vyd. pererob. i dop. Kh.: Pravo, 288 p.
3. Kozachenko, I.P., Dzeiko, Zh.O., Savchenko, A.V. (2006). Kryminalne pravo Ukrainy [Criminal law of Ukraine]: navchalnyi posibnyk. K. KNT. 431 p.
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05 kvitnia 2001 roku № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Piaskovskiy, V.V., Chornous, Yu.M., Ishchenko, A.V., Aleksieiev, O.O. ta in. (2015). Kryminalistyka [Forensics]: pidruchnyk. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 544 p.
6. Saltevskiy, M.V. (2000). Osnovy metodyky rozsliduvannia zlochyntiv, skoienykh z vykorystanniam EOM [Basics of the methodology of investigation of crimes committed with the use of computers]. Kharkiv: Nats. yuryd akad. Ukrainy. 35 p.
7. Starushkevych, A.V. (1997). Kryminalistychna kharakterystyka zlochyntiv [Forensic characteristics of crimes]: navch. posib. K.: NAVSU, 42 p.